

СССР
Э-ВЗ
-806404-

ЭРИЖЭНЭ КОНСТАНТИН

Жирлин

ХААЛН

СССР
Э-БЗ

ЭРНЖЭНЭ КОНСТАНТИН

ар.

ЖИРЬЛИН ХААЛЬ

Келвмүд, очеркс
болн түүкс

806404-

се
PK

Хальмг дегтр харнач
Элст балһсн 1961 жил

НАРГ

Халх.

Тер чилгр өдр	3
Мөнк бээшн.	10
Орс күүкнэ седкл	18
Өлзэтэ бүүр	24
Хар модн ханз	40
Өшрлһн	65
Гетэчэс манач	76
Жирһлин хаалһ	87
Арахан туск келвр	99
Комсомолд хатагдсн үрд	105
Баатрин аав Бульжа	138

Портрет
Самуил

Константин Эрендженов.

ПУТЬ К ЖИЗНИ.

Сборник рассказов, очерков и повестей.
на калмыцком языке.

Редактор Б. Сангаджиева, Художник М. Пюрбеев.
Художественный редактор А. Балакаев.
Технический редактор Я. Гайдаш.
Корректор Х. Бадмаева.

Калмыцкое книжное издательство, 1961 г.

Сдано в набор 29.VII-61 г. Подписано в печать 11.IX-61 г.
Авт. л. 4,75. Учет.-изд. л. 4,9. Печ. л. 5,2.
Бумага 70×90^{1/32} Бум. л. 2,25. Заказ № 4771.
Тираж 1 000 экз. Цена 25 коп. K01220.

Краевая тип., г. Ставрополь н/К., ул. Артема, 18.

ОРС КҮҮКНЭ СЕДКЛ.

Буурл үстэ, баахн теглг нурһта күн орж ирэд, өңгнь хуврэд бээсн көк һадрта цаас барун һарарн болһаж секв. Эн өвгн Октябрьск Социалистическ революц болснас нааран Коммунистическ партин член, мини таньл, ода далн нээмн наста Бадаша Саңһж-һэрэ.

Сексн цаасна түрүн өмн нүүрт өкөр хойр баһчудин зург бээнэ.

Негнь—баахн хар хальмг көвүн, наадкнь—хо цаһан чирэтэ, ик, алгтрсн, зеегтэ хар нүдтэ орс күүкн.

Эннь—мини отхн көвүн Ара. Наадкнь—мини олж авад күүкчлжэх, ода Ростов балһснд бээх Надя гидг күүкн. Ода отхн көвүм Арам, көөрк...—гиж Саңһж-һэрэ көвүһэн ухалв.

Минь эн саамд Саңһж-һарэн нүднднь өңгрсн цагин бээдл, бийиннь торлзгсн баһ-дүүвр наснь үзгдсн болад одв. Ю болв чигн оньдин медхэр седэд йовдг, альвн, серглц отхн көвүн Ара боожад, өсэд, эмт дахад комсомолд орад, комсомолин күрң-улан билетэн зүркн туск зүн даһмасн тач авад, эцгдэн бардмнж үзүлэд, байсж инэсн цагнь өвгнэ сананднь орад одв.

1942-гч жил. Мана өргн орн-нутг нег дуу-

һар босж, «Төрскән харсхмн!» гисн күчтә ду-
удвр тодрха соңсцхала.

Тер дуудврар ик-баһ уга Төрскән харсгч
ноолданд хортна өмнәс сөрж босцхала.

Теднә зергләнд арви нәәмтә Ара көвүн ан-
дһаран өгч, эврә сән дулар йовла.

Аран аав көвүһән хама, яһж дәәлдж йов-
хиг медж бәәснт уга. Зуг теңгрин нааһур зел-
ләд нислдсн шошнур һалуд:

— «Тана көвүнтн тенд Төрскән харсж, ту-
урмжта сәәхн менд йовна!»—ғиж келсн болж,
давж нислддг билә.

Араһас бичг чигн, зәңг чигн уга. Болв эц-
гин эңкр зүркн көвүһән уга гиж төрүц санж
цөкрхш.

«Аавин көвүн Ара минь, ашднь менд, бай-
рта-бахта ирх»,— гих санан өрүн-асхн болһнд
өвгнд сангдна.

Тигәд отхн хар көвүһән оньдин дөрви цагт
өрч дотран хармнж хадһлад, ирх гигәд нәәләд
йовна.

Тиигәд өдр, сар өңгрүлә бәәтлнь, гев-ген-
ткн таньдго күүнә һарар бичсн, һазаһан һур-
влжн тиизтә, көк конверттә бичг күрәд ирнә.

Саначрхад суусн Саңһж-һәрә, сувс үмксн
кевтә, үгән келж чадад, «Аран бичг мөмч,
бишвч?»— гигәд алң болад, адһн-шидгн, чич-
рсн хурняста хурһдарн болһаж секв...

Нүднь дөрви болад, үзгүднь цуг ниилсн
болад, «алгдв!» гисн әәмшг умшгдн гисн бо-
лад, махмуднь менрәд, оньдинд өрч дотрнь
көндрдг зүркнь көрә мөсн болж киит урсад,
цох деерк сутцднь туг-туг гиж лугшад, «Ара
минь алгдв, алгдв» — гисн му йорта үг ард-ар-
даснь алхар давтсар, аавин толһа диинрүлв.

Саңһж-һәрә арһул толһаһан өөдән өргәд, төгәлнәдән эргүләд хэләчкәд, аврлт уга цаһан цаасиг арһул эргүләд, ард-ардаснь некж хэләв. Зүркнднь зүн болад шигдәд одсн зовлнкта зәңг зоваһа бәәсн бийнь, захаснь экләд, дакн авад умшв.

«Унтә үр Бадашов, мөндвт!

Иим һашута үг бичнә гидг, дөгд күчр зовлнкта юмн бәәж... Танд ик гидг му үүлтә, бичә үзгдг гидг му зәңг соңсхжанава.

Ростов балһс сулдхгч ноолданд, февраль сарин нәәмнд, тана эңкр көвүнтн фашистярин сумнла харһж һарутв. Бидн цуһар хотн-хошаһарн цуглрж тана зөрмг, дәәч көвүнәнтин цогциннь гериннь өөр, ик хол биш оршавдн. Бидн зөвәр олн улс биләвдн, цуһар тер зөрмг көвүнәнтин цогц деернь экрж уульцхавдн. Тер юнгад гихлә, эн көвүн мана жириһлин, үрдин төлә баһ-дүүвр әмән өгв. Не, цааранднь нам төрүц бичж болжахш... һарм әвтән тусхш...

Әврәннь чик хайган илгәтн. Би тана көвүнәнтин кергтә цаасдинь илгәнәв. Нанд иим хайгар бичтн:

«Дон деер бәәх Ростов балһсн, хутор Заречный, «Майка» гидг фабрик, Манаенковой».

Өвгнә хурняста халхар әм уга һашун хар нульмсн арһул турглад, өмннь делгәтә бәәсн бичг деер «чиб» гиж дусв. Асхлад сууж йовх нарна толян ар захин терзәр әрә ширвж шаһаһад, эргж одв.

Ик удан болсн уга. Әлдв гидгәр өр-өвч, цаһан саната орс күүкнә бичсн бичг Саңһж-һәрәг хойрдад олад ирв.

«Үнтә болн күндтә аав, мөндвт!

Таниг аав гигәд келх зөв өгтн. Миниһәр

болхнь, та ода деерэн һанцар үлдвт. Мини нерн Надя. Урднь танд бичсн бичгтэн башрджларн нам нерэн бичхэн мартжв. Бичэ уурлтн, гемим тэвж өгтн. Күндтэ эцг, тана һашута зовлцгитн би йир сээнэр меджэнэв. Би нам баһ болв чигн, эн кишва немшин һарт орсндан басл кесг зовлц үзвв. Не, тер зовлцгин тускар хөөннь... Би ода тана Аран тускар бичнэв.

Андрсн фрицмуд мана селэнэс сүүлэн хавчад һарад зулхд, тедниг көөж йовсн мана советск цергэс мана герт хамгин түрүн болж төгрг хар улан чирэтэ көвүн орж ирлэ. Бидн дегд байрлхларн, тер көвүн деер хун үзсн шаазһас мет дарцад, кесг-кесг сурвсмуд өглэвдн. Тер көвүн манд ик олн зүсн сенр зэңг келж өгв. Тана талвасн цаһан ташута өргн тегин тускар, мана Советин церг яһж ноолдж немшиг диилж, кесг олн-эмт немшин күчр мухлаһас гетлгж йовхин тускар болн бийиннь олн келн баатр иньгүдиннь тускар келж маниг байрулв.

Өрүн өрлэ, 4—5 часин алднд, Ара эврэннь нөкдиртэһэн берк даалһвр авад, Тең һол һатлцхав. Холин тендк көвэд күрхин алднд немшин автомат теднэ өмнэс таржцнулад хав. Аврлт уга немшин автоматин сумна негнь Аран толһад тусв...

Ара манаһас һарад йовжаһад:— Ода арв хонад арви йис орхв,— гилэ. Көөрк, тер арви хонгтан күрч чадсн уга.

Күндтэ эцг! Тана көвүнтн күмн эмтнэ жирһлин төлэ баатр зөрмг кевэр өңгрв. Олн мана зүркнд оньдин тертн сангдх. Та тиим алдр зөрмг, олнд үлгүр болм көвү өсксндэн байрлти, бахтти! Терти эврэ олн-эмтнэ төлэ эмэн өгв.

Араг оршахдан бидн цогц деернь иигж ан-
дһаран өглөвдн: «Эврэ элдв төрскнәннь төлэ
эмән эрвлхн угавдн!»

Та намаг «мини күүкн» гиж бичжт. Терүн-
дтн икэр ханжанав. Би тана чирэ кезэчн улал-
һхн угав. Арвн класс чиләһэд, ода токарн
станокд көдлжәнэв. Төрскн орн-нутгиннь ду-
удварар төрүц чидлән нөөж бээхн угав. Бидн
цуг ни сән көдлхлэ, немшиг шулун диилхән
би меджәнэв.

Учрсн мини төрлмүд улмар залурж зөргтэ
болтн.

Аран үкэр деер төгөлэд шин төмр модд
нилх бичрән делж шавшв. Дээч көвүн Ара тер
моддин саглрсн хамтхасдин э чиннэд, санамр
унтсн бээнэ.

Хавртан энүнэ үкэр эргид олн зүсн сээхн
цецгэс урһж, үнрән канкнулж шавшх. Не, цуг
сээхн мөнд бээтн! Цуһараһитн үмсжәнэв».

Надя Манаенкова.

Саңһж-һэрэ нүднәннь деерк зовкан өргэд,
нанур хэләһэд, кесгтән уха туңһаһад саналд-
чкад:

— Орчлң гигэд иим ора болн жора юмн.
Негнь өңгрнэ, терүнэ ормд шинэс тиим амргнь
үүднэ. Көвүһән геһһэд күүк олж авбув. Эн
күүкнэ цаһан седклднь ик гидгэр ханжанав.
Кемр эн күүкн көвүһим эс олж өгсн болхла,
би энүнэсн икэр саначрхж зовх билэв. Ут на-
ста, бат кишгтэ болг!

Эн күүкнэ седкл энүнэ һанцхн бийиннь
биш, мана олн келн эмтн— ах-дү болгч ни-
ниицнһүн болн өнр-өсклң орс ахин седкл ме-
дүлжәнэ.

Иныг-амрг, седкл медлцсн улс зовлң-жирһ-
лән әдл кеж хувацна гидг — олна жирһлин
цутхлң мөн гиж желәд, шарлад өңгнь хуврәд
бээсн бичгиг дахн-дахн эргүлж хэләһәд, хур-
нясинь тинилһәд, илж эвкәд, зүрхн туск даһ-
мдан арһул дүрчкәд, тоолвр тоолад, төрскн
орн-нутгиннь шин жирһлд багтад, санамр сах-
лан ясад, Ижлин көвәд күрәд, холин бара хар-
вад, шавшсн ноһа һәәхв.

Хар уга седклтә хо цаһан күүкн хажуднь
ирәд, «Аав, хәрәд амртн» гисн болв.